

Biblioteki i księgozbiory krakowskich towarzystw naukowych w latach 1918-1939

Potrzeba tworzenia bibliotek jako zaplecza naukowo-badawczego dla członków danego towarzystwa, w większości przypadków przewyższała jego możliwości. W funkcjonowaniu tych bibliotek, księgozbiorów widziano jeden ze środków umożliwiających realizację głównych celów towarzystwa. Jednak ich prawidłowy rozwój oraz pełną realizację zadań hamowało wiele czynników, które omówiono w trakcie dalszych rozważań.

Z analizy materiału źródłowego wynika, że na ogólną liczbę 48 towarzystw naukowych funkcjonujących w latach 1918-1939 zaledwie 15 posiadało biblioteki lub księgozbiory o różnej liczebności. W przypadku pozostałych 33 towarzystw brak jakiegokolwiek danych, które wskazywałyby na istnienie przy nich zbiorów bibliotecznych. Czym tłumaczyć fakt, że tak duża ilość towarzystw nie gromadziła żadnych zbiorów? Trudno tu udzielić jednoznacznej odpowiedzi. Można jedynie sądzić, że złożyło się na to kilka przyczyn. Głównie tkwiły one w trudnościach lokalowych i finansowych. Brak w wielu przypadkach własnego lokalu i korzystanie z pomieszczeń innych instytucji umożliwiało jedynie organizowanie zebrań naukowych. Dodatkową przeszkodą były kłopoty finansowe, ściśle związane z ogólną sytuacją gospodarczą Polski. Nie bez znaczenia mogła być mała liczebność członków towarzystwa i słabe czasem zro-

zumienie przezeń potrzeb tworzenia bibliotek. Duży wpływ na powyższą sytuację miał fakt funkcjonowania w Krakowie znanych bibliotek naukowych: Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Polskiej Akademii Umiejętności i Biblioteki Muzeum XX. Czartoryskich.

W grupie 33 towarzystw naukowych nie posiadających zbiorów bibliotecznych - 15 towarzystw reprezentuje nauki społeczne, 12 nauki medyczne, 3 nauki rolnicze i leśne, po 2 nauki biologiczne i nauki matematyczno-fizyczne i chemiczne. Kompleksowe traktowanie przyczyn takiego stanu rzeczy stwarza z jednej strony możliwość zrozumienia omawianego powyżej zjawiska, z drugiej - stanowi punkt wyjścia do dalszej analizy pozostałych 15 towarzystw posiadających biblioteki i księgozbiory.

Na wstępie należy wyjaśnić pojęcie biblioteki i księgozbioru oraz różnice między nimi. Biorąc pod uwagę obecne znaczenie, pod pojęciem biblioteki rozumie się instytucję, która gromadzi, opracowuje, udostępnia książki i inne dokumenty oraz udziela informacji. Według innej definicji określa się bibliotekę jako instytucję, która posiada planowo gromadzony i opracowany księgozbiór, lokal bądź pomieszczenie na zbiory, pracowników o odpowiednich kwalifikacjach oraz czytelników czyli użytkowników zbiorów, a ponadto dysponuje odpowiednim budżetem¹. Księgozbiór natomiast to zespół druków i rękopisów nagromadzonych dla celów czytelnicych. Ma znaczenie węższe niż biblioteka, choć czasem potocznie używane bywa zamiennie z terminem biblioteka. Księgozbiór zawsze stanowi centralny składnik warunkujący istnienie biblioteki². Nie można jednak tych znaczeń w pełni odnosić do bibliotek okresu międzywojennego. W niniejszej pracy przyjęto, że biblioteki istniały przy tych towarzystwach, gdzie wyodrębniono je jako pewną część organizacyjną, obejmującą księgozbiór, pomieszczenie lub jego część /niekiedy tylko szafę/, posiadały pracownika /zatrudnianego na stałe lub dorywczo/, prowadziły działalność usługową /wy-

pożyczalnie, czytelnię/ oraz partycypowały w jakiś sposób w finansach towarzystwa /np. otrzymywano pewne sumy na zakup książek, opłacenie pracownika/. Oczywiście nie w każdym przypadku można było uwzględnić wszystkie wymienione elementy z powodu braku potwierdzenia w materiałach źródłowych. Za księgozbiór uznano zbiory powiększane drogą nie planowej polityki gromadzenia, nie posiadające własnego pomieszczenia, pracownika, a udostępniane i wykorzystywane w małym zakresie lub w ogóle.

Omawiane biblioteki i księgozbiory miały charakter naukowy, a więc gromadziły zbiory pod kątem potrzeb tej dziedziny nauki, którą dane towarzystwo reprezentowało /z wyjątkiem biblioteki Oddziału Krakowskiego Polskiego Towarzystwa Geograficznego/.

Z 15 wspomnianych towarzystw biblioteki posiadały następujące: Krakowskie Towarzystwo Rolnicze, Towarzystwo Lekarskie Krakowskie, Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, Polskie Towarzystwo Balneologiczne, Towarzystwo Ogrodnicze, Towarzystwo Muzeum Etnograficznego, Towarzystwo Instytutu Spółdzielczego, Oddział Śląsko-Krakowski Polskiego Towarzystwa Chemicznego, Towarzystwo Naukowego Instytutu Katolickiego. Pozostałe natomiast, tzn.: Towarzystwo Numizmatyczne, Krakowskie Towarzystwo Techniczne, Oddział Krakowski Polskiego Towarzystwa Matematycznego, Towarzystwo Ekonomiczne, Polskie Towarzystwo Geologiczne, Oddział Krakowski Polskiego Towarzystwa Geograficznego - posiadały jedynie księgozbiory.

BIBLIOTEKI

Najstarszymi reprezentantami w grupie towarzystw posiadających biblioteki są: Krakowskie Towarzystwo Rolnicze, Towarzystwo Lekarskie Krakowskie i Polskie Towarzystwo Tatrzańskie. Jednak w przypadku pierwszego z nich sytuacja się nieco komplikuje. Otóż, w ramach Krakowskiego Towarzystwa Rolniczego, biblioteka nie działała jako samodzielna jednostka

organizacyjna. Realizacja celów statutowych, zakładająca szerzenie oświaty i pogłębianie wiedzy rolniczej, dokonywana była m.in. poprzez zakładanie przy Kółkach Rolniczych bibliotek, uzupełnianych następnie stałymi dostawami książek i broszur. W latach 1919-1921 Kółkom rolniczym dostarczono 13 351 książek i broszur, z czego 12 787 stanowiły wydawnictwa własne Towarzystwa³. W 1922 r. liczba przekazanych wydawnictw wynosiła 19 878 książek i broszur. Również i w tym przypadku wydawnictwa własne stanowiły 80%. W następnych latach wielkość dostarczanych wydawnictw wynosiła: w 1923/24 - 4 415 egz., w 1930/31 - 7 647 egz., w 1928 - 5 108 egz. Były to prace z zakresu hodowli bydła i weterynarii, uprawy roli i roślin, nawożenia i nawozów sztucznych, sadownictwa, warzywnictwa, pszczelarstwa, higieny, gospodarstwa domowego, przemysłu rolniczego, a także książki treści społecznej i powieści. Przekazywanie owych wydawnictw następowało poprzez Okręgowe Towarzystwo Rolnicze, które następnie rozsyłały je do bibliotek utworzonych przy Kółkach Rolniczych. W 1931 r. biblioteki takie otrzymały powiaty: Biała, Brzesko, Maków, Gorlice, Krosno, Myślenice, Łańcut, Nisko, Strzyżów, Wadowice, Wieliczka⁴. Tworzone były również biblioteczki przy kółkach młodzieżowych.

W przypadku Towarzystwa Lekarskiego Krakowskiego, biblioteka stanowiła jednostkę organizacyjną, strukturalnie z nim związaną. Wielkość zgromadzonego księgozbioru, uporządkowanego i skatalogowanego wynosiła w 1918 r. 11 545 tomów dzieł i 655 tomów wydawnictw periodycznych, a w 1920 r. - 12 170 t. dzieł i 693 t. wydawnictw periodycznych.

W następnych latach liczba skatalogowanych i zinventaryzowanych wydawnictw wynosiła: w 1921 r. - 12 221 t. dzieł i 763 t. wydawnictw periodycznych; w 1923 - 12 392 t. książek i broszur i 788 t. czasopism; w 1924 - 12 395 t. książek i broszur i 786 t. czasopism; w 1935 - ok. 15 000 tomów. Dla następnych lat brak danych.

Liczba wypożyczonych książek, broszur i czasopism wynosiła: w 1918 r. - 64, w 1920 r. - 64, w 1923 r. - 70, w 1924 r. - 42 tomy. Korzystających zaś odpowiednio: w 1918 r. - 23 czytelników, w 1920 r. - 26, w 1921 r. - 24, w 1923 r. - 28, w 1924 r. - 18. Przy bibliotece funkcjonowała czytelnia najnowszych czasopism medycznych.

Podobną formę organizacyjną stanowiła biblioteka Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, będąca jednocześnie biblioteką Oddziału Krakowskiego tego Towarzystwa, prowadzoną przez członków Oddziału. Zasadniczy trzon księgozbioru stanowiły dzieła treści naukowej i turystycznej, mapy, przewodniki, przezrocza oraz zbiór pamiątek po Mieczysławie Karłowiczu /klisze filmowe, fotografie Tatr, albumy/⁵. Wartość zgromadzonych zbiorów pod względem naukowym była ogromna, bowiem biblioteka ta była wówczas jedynym ściśle alpinistycznym księgozbiorem w Polsce. Zbiory te, głównie zaś przezrocza służyły jako materiał ilustracyjny, wykorzystywany w trakcie odczytów, a klisze drukarskie i fotografie wypożyczano redakcjom czasopism. W okresie 1929/30 rozpoczęto prace nad uruchomieniem czytelnii bieżących czasopism alpinistycznych z obszaru Europy⁶. W latach 1919-1939 wszelkie działania skierowane zostały na uporządkowanie i reorganizację zbiorów oraz zaopatrzenie ich w aparat pomocniczy, tzn. katalogi. W pierwszej kolejności uporządkowano przezrocza, następnie zaś książki, mapy i klisze. W 1931 r. utworzono katalog alfabetyczny i działowy. Prace reorganizacyjne i porządkowe trwały nadal. Biblioteka była wówczas tylko częściowo wyłączona z użytkowania. Informacje o tym zaczerpnięte zostały z corocznych sprawozdań zamieszczanych w "Wierchach". Uzupełnia te dane list Władysława Midowicza, bibliotekarza Towarzystwa, adresowany najprawdopodobniej do Walerego Goetla. Daje on nieco inny obraz biblioteki, nazwanej przez autora stosem "książek, śmieci i kurzu"⁷. Z jego to inicjatywy część książek przekazana została m.in. Instytutowi Geologicznemu UJ, Instytutowi Geo-

graficznemu UJ, Instytutowi Zoologicznemu UJ. Jako depozyt Instytutowi Geograficznemu UJ oddano Słownik Geograficzny.

W dalszej kolejności chronologicznej, biorąc pod uwagę datę powstania towarzystwa, przedstawione zostaną biblioteki: Towarzystwa Ogrodniczego, Polskiego Towarzystwa Balneologicznego i Towarzystwa Muzeum Etnograficznego.

Biblioteka Towarzystwa Ogrodniczego zaliczana była do najzasobniejszych bibliotek polskich, reprezentujących tę dziedzinę wiedzy i dyscypliny pokrewne. Innych danych odnośnie biblioteki nie uzyskano.

Pełniejsze natomiast dane zebrano odnośnie biblioteki Polskiego Towarzystwa Balneologicznego, chociaż i tu są pewne niewiadome. Pierwsze dane dotyczące biblioteki pochodzą z r. 1932. Wiadomo tylko, że bibliotekarzem był wówczas Ludwik Łuka i że zbiory powiększyły się o 20 tomów⁸. Brak informacji odnośnie ogólnej liczby zbiorów w tym okresie. W 1934 r. biblioteka znajdowała się w prywatnym mieszkaniu Ludomiła Korczyńskiego i liczyła 244 tomy książek, czasopism oraz broszur⁹. W tymże roku zbiory zostały opracowane, książki oprawione i ułożone w porządku alfabetycznym. W 1935 r. biblioteka liczyła 260 tomów. W sprawozdaniu za okres 1936/37 podano, iż zasadniczy trzon biblioteki Towarzystwa stanowił prywatny księgozbiór L. Korczyńskiego, przekazany w formie zapisu na rzecz tworzonego Instytutu Balneologicznego¹⁰. Dar ten obejmował około 300 tomów książek, czasopism, broszur treści lekarskiej w językach polskim, niemieckim, francuskim i angielskim. Dział balneologiczny liczył 50 tomów. Nadmieniono też, że w momencie przekazywania daru Korczyńskiego "stan biblioteki był opłakany, stanowiąc jednolitą mieszaninę dzieł, broszur i czasopism"¹¹. Zadaniem podstawowym bibliotekarza była wówczas inwentaryzacja i opracowanie zbiorów oraz przygotowanie ich do pełnienia roli biblioteki naukowej. Ostatnie dane dotyczą okresu 1937/38, kiedy to bibliotekę stanowiło 300 dzieł lekarskich i 60 dzieł treści balneologicznej¹².

Pełniejszymi informacjami dysponujemy odnośnie biblioteki Towarzystwa Muzeum Etnograficznego, która jako jedyna z omawianych w pełni odpowiada założonym przez autorkę warunkom biblioteki naukowej. W przypadku tym udało się zebrać w miarę kompletny materiał faktograficzny w porównaniu z pozostałymi. Losy biblioteki tego Towarzystwa były ściśle związane z dziejami Muzeum Etnograficznego, w stosunku do którego pełniła rolę zaplecza naukowo-badawczego. W 1918 r. biblioteka liczyła 769 tytułów książek i broszur w 1 028 tomach, a w rok później 850 tytułów w 1 113 tomach. Zbiory te powiększane drogą darów, wymiany i zakupu, gromadzone były z myślą odtworzenia życia ludu w dni powszednie i świąteczne w formie opracowań naukowych, wystaw, rekonstrukcji stroju czy przedmiotów użytkowych.

W kolejnych latach stan księgozbioru wynosił: w 1920 r. - 1 166 tomów, w 1921 r. - 1 220 t., w 1923 r. - 1 330 t., w 1927 r. - 1 730 t., w 1929 r. - 1 986 t., w 1932 r. - 2 117 t., w 1937 r. - 2 782 t. Zbiory dotyczyły takich dziedzin, jak etnografia, etnologia oraz nauki pokrewne mieszczące się w zakresie szeroko rozumianej sztuki ludowej. Pod względem zawartości formalnej księgozbiór obejmował nie tylko książki i broszury, ale również czasopisma, inkunabuły, rękopisy oraz nuty /ilość ich określają jedynie dane z 1927 r./. W 1927 r. ogólny stan zbiorów wynosił 1 730 tomów, 6 tytułów czasopism i bogaty zbiór melodii ludowych¹³.

Oprócz zbiorów rękopiśmiennych darowanych m.in. przez Władysława Kosińskiego, Józefa Lompę, Bronisława Gustawicza - księgozbiór nadal był powiększany drogą darów. Mimo niewątpliwej wartości naukowej i poznawczej zebrane przez wymienionych badaczy zbiory, stanowiły nie uporządkowany, trudny do sklasyfikowania materiał źródłowy. Ofiarowane natomiast w okresie 20-lecia międzywojennego prywatne zbiory Tadeusza Seweryna i Romana Reinfussa, charakteryzuje systematyczność i specjalizacja pod kątem prowadzonych badań etnograficznych¹⁴. Wracając jednak do zasadniczego, pod

względem liczbowym trzonu księgozbioru, tzn. książek i broszur, podkreślenia wymaga ich wielojęzyczność. Były to bowiem pozycje wydawane w językach: polskim, czeskim, chorwackim, rosyjskim, niemieckim, francuskim, łotewskim i węgierskim¹⁵.

Użytkownikami biblioteki byli pracownicy naukowci zajmujący się etnografią, etnologią, językoznawcy, architekci, artyści malarze, dekoratorzy, nauczyciele, a także studenci Akademii Sztuk Pięknych oraz uczniowie i uczennice Szkoły Przemysłu Artystycznego, Seminarium Krawieckiego, Państwowego Gimnazjum Żeńskiego. Byli oni równocześnie użytkownikami zbiorów muzealnych. Odnośnie statystyki wypożyczeń dysponujemy jedynie danymi liczbowymi za lata 1927 i 1929. W 1927 r. z biblioteki skorzystało 78 czytelników; 52 - z czytelni, pozostali zaś wypożyczali do domu. Wypożyczono 107 tomów poza obręb biblioteki, a z 321 tomów skorzystano na miejscu¹⁶. Liczba zarejestrowanych w ciągu 1929 r. czytelników wynosiła 45 /33 mężczyzn, 12 kobiet/. Wypożyczono wówczas 112 tomów¹⁷.

Pozostałe towarzystwa i ich biblioteki powstały już po roku 1918 i one właśnie podlegać będą dalszej analizie. Dotyczy to bibliotek: Towarzystwa Instytutu Spółdzielczego, Oddziału Śląsko-Krakowskiego Polskiego Towarzystwa Chemicznego oraz Towarzystwa Naukowego Instytutu Katolickiego.

Zorganizowana przez Towarzystwo Spółdzielczego Instytutu Naukowego biblioteka obejmowała dzieła naukowe, popularnonaukowe z zakresu spółdzielczości, ekonomii, prawa, a także zbiór statutów, regulaminów, sprawozdań, zamknięć rachunkowych, czasopism oraz wydawnictwa własne stowarzyszeń i związków spółdzielczych, głównie polskich. Zasadniczy trzon księgozbioru uzupełniały mapy, kartogramy, plany, kosztorysy budynków i innych urządzeń spółdzielczych¹⁸. W 1929 r. zbiory liczyły 1 500 tomów. Główną troską członków Towarzystwa, niezależnie od dalszego planowego kompletowania zbiorów w wydawnictwa polskie, było zaopatrzenie biblioteki w dzieła zagraniczne, przede wszystkim angielskie, francuskie i niemieckie.

Przy bibliotece uruchomiono czytelnię czasopism spółdzielczych. Były to czasopisma zarówno polskie, jak i zagraniczne: czeskosłowackie, niemieckie, jugosłowiańskie, francuskie, belgijskie, duńskie, włoskie, fińskie, amerykańskie¹⁹. Biblioteka i czytelnia służyły głównie studentom Naukowego Kursu Spółdzielczego Państwowego i Wydziału Rolniczego UJ oraz pracującym naukowo spółdzielcom.

Przypomnieć również należy, że po przeniesieniu siedziby Towarzystwa do Warszawy, w Krakowie pozostały jedynie biblioteka i czytelnia, kierowane przez Kazimierza Majewskiego.

Kolejna biblioteka, to biblioteka Oddziału Śląsko-Krakowskiego Polskiego Towarzystwa Chemicznego, której zasadniczy zrąb stanowiły czasopisma chemiczne polskie i zagraniczne, otrzymywane w darze lub drogą wymiany. Istniejąca przy bibliotece czytelnia, otwarta wraz z nią w 1925 r., umożliwiła korzystanie na miejscu ze zgromadzonych periodyków²⁰. Z uzyskanych danych wynika, iż w 1929 r. udostępniono 33 tytuły czasopism. Z ciekawszych inicjatyw podjętych wówczas, na uwagę zasługują czynione od 1928 r. próby sporządzenia wykazu tytułów czasopism chemicznych znajdujących się w zbiorach krakowskich²¹.

Ostatnim reprezentantem tej grupy towarzystw, a konkretniej ich bibliotek, była biblioteka Towarzystwa Naukowego Instytutu Katolickiego, udostępniona dla publiczności 4 listopada 1928 r. Tworzyły ją dwa oddziały, zróżnicowane pod względem treściowym i ilościowym. Pierwszy z nich to Biblioteka im. Józefy Kruszyńskiej, składająca się z dzieł wydanych po I wojnie światowej, a treściowo związanych z takimi dziedzinami, jak: teologia, filozofia, sztuka sakralna, gromadzonych pod kątem potrzeb Instytutu. Zbiór liczył około 1 500 tomów /1928 r./ dzieł wydanych w językach polskim, francuskim, niemieckim i zaopatrzone był w katalog alfabetyczny i rzeczowy. Ta część biblioteki mieściła się w siedzibie głównej Towarzystwa²².

Drugi Oddział stanowiła Biblioteka Radziechowska, przekazana Instytutowi przez Stanisława Henryka Badeniego, a wywodząca się z hrabiowskiej biblioteki domowej rodziny Miérów z Witkowic. Główny jej zrab stanowiły dzieła XIX- i XX-wieczne, z zakresu klasyki światowej literatury, obszerny zbiór pamiętników, a także prace naukowe reprezentujące nauki humanistyczne i społeczne. Całość liczyła 4 500 tomów²³.

Całość zgromadzonego w ciągu 20-lecia międzywojennego księgozbioru można było podzielić na działy: religijny /liczący w 1939 r. 5 684 tomy/, prawno-ekonomiczno-historyczny oraz dogmatyczny, liturgiczny, hagiograficzny, filozoficzno-estetyczny i ascetyczno-mistyczny²⁴.

KSIĘGOZBIORY

Nieliczną grupę towarzystw posiadających księgozbiory reprezentują w kolejności chronologicznej: Towarzystwo Numizmatyczne, Krakowskie Towarzystwo Techniczne, Oddział Krakowski Polskiego Towarzystwa Matematycznego, Towarzystwo Ekonomiczne w Krakowie, Polskie Towarzystwo Geologiczne oraz Oddział Krakowski Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Dane na temat poszczególnych Towarzystw są bardzo zróżnicowane, głównie jednak wrywkowe, co uniemożliwiło przeprowadzenie analizy zarówno ilościowej, jak i jakościowej gromadzonych zbiorów. Uzyskane informacje pozwoliły jedynie na krótką charakterystykę danego księgozbioru, przy czym bardziej starano się o pełne ich wykorzystanie, aniżeli szukanie wspólnych punktów odniesienia.

Na podstawie decyzji Walnego Zgromadzenia z 1908 r. księgozbiór Towarzystwa Numizmatycznego został ofiarowany Muzeum Czapskich. Nie wpłynęło to korzystnie na jego rozwój. Pełne wykorzystanie zgromadzonego zbioru dla celów naukowo-badawczych i popularyzatorskich, krępowały przepisy instytucji przechowującej go, tzn. Muzeum. Księgozbiór ten sta-

nowił zasadniczy trzon majątku Towarzystwa i przez wiele lat powiększany był drogą wymiany, darów i zakupu. O jego wielkości niestety brak danych.

Głównie z darów tworzony był również księgozbiór Krakowskiego Towarzystwa Technicznego. Przekazywane były zarówno pojedyncze egzemplarze, jak i większe zbiory po zmarłych członkach Towarzystwa. Przykładowo, w 1933 r. oddano Towarzystwu księgozbiór po zmarłym Leonardzie Nitschu²⁵. W tymże roku przystąpiono do prac porządkowych i selekcyjnych księgozbioru, w związku z bojkotem literatury niemieckiej. Wszystkie niemieckie czasopisma techniczne postanowiono zamienić na czasopisma francuskie, austriackie, szwajcarskie i czeskie²⁶. Danych liczbowych odnośnie wielkości tego księgozbioru również brak.

Z kolei głównym źródłem wpływu dla księgozbioru Oddziału Krakowskiego Polskiego Towarzystwa Matematycznego, poprzednio Polskiego Towarzystwa Matematycznego z siedzibą w Krakowie, była wymiana wydawnictw. Realizowana dzięki wydawaniu własnego organu, wspomnianego już czasopisma "Annales de la Societe Polonaise de Mathématique", pozwoliła na zgromadzenie wielu znakomitych czasopism zarówno polskich, jak i zagranicznych z zakresu matematyki i dziedzin pokrewnych. W 1927 r. Towarzystwo w drodze wymiany otrzymywało 52 tytuły czasopism²⁷. W 1939 r. liczba ta zwiększyła się do 90 tytułów²⁸. Czasopisma te przekazywano następnie bibliotece Instytutu Matematycznego UJ. Na posiedzeniu 20 maja 1937 r. zaproponowano sporządzenie wykazu czasopism matematycznych znajdujących się w zbiorach krakowskich²⁹. Czy inicjatywa ta została zrealizowana, sprawozdania nie odpowiadają.

Bardzo znikome informacje uzyskano odnośnie bibliotek Towarzystwa Ekonomicznego i Polskiego Towarzystwa Geologicznego. Na temat pierwszej wiadomo jedynie, iż w r. 1930 liczyła 400 tomów³⁰. Biblioteka zaś Polskiego Towarzystwa Geologicznego w swoich zbiorach posiadała w 1932 r. 74 tytuły

zagranicznych czasopism geologicznych, uzyskane w drodze wymiany oraz książki, broszury i liczne mapy³¹.

Nieco odmiennie prowadzona była biblioteka Oddziału Krakowskiego Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Różnica ta dotyczyła charakteru gromadzonych zbiorów. Utrzymując ścisłe kontakty i współpracując z Instytutem Geograficznym UJ, członkowie Towarzystwa korzystali z biblioteki tegoż Instytutu, gromadzącej zbiory z zakresu geografii ogólnej, regionalnej oraz posiadającej bogaty zestaw czasopism geograficznych. Ta korzystna dla członków Towarzystwa sytuacja pozwoliła Zarządowi na wydanie decyzji o kompletowaniu księgozbioru podróźniczego. Na podstawie uchwały z 21 lutego 1928 r., skierowana została do wszystkich członków i sympatyków Towarzystwa odezwa o zasilanie zbiorów w książki z zakresu literatury podróźniczej³². W 1929 r. biblioteka podróźnicza liczyła 135 tomów.

ŹRÓDŁA WPLYWU

Podstawę istnienia i prawidłowego funkcjonowania każdej biblioteki stanowiła racjonalna polityka gromadzenia zbiorów. Zasada ta jednak nie była w pełni stosowana w działaniach Zarządów omawianych Towarzystw. Złożyło się na to kilka przyczyn. W głównej mierze decydowały o tym względy finansowe, a następnie lokalowe, personalne, a także słabe zrozumienie potrzeby tworzenia własnych warsztatów pracy, własnego zaplecza naukowego. Straciła też ważność, aktualna w okresie zaborów, potrzeba gromadzenia polskich pamiątek celem udokumentowania własnej odrębności narodowej.

Z 15 towarzystw naukowych, posiadających biblioteki i księgozbiory, dla 7 głównym źródłem wpływu była wymiana wydawnictw. O wymianie decydowało istnienie własnego organu lub prowadzenie działalności wydawniczej w zakresie publikowania własnych prac. Własne organy i wydawnictwa miały:

Towarzystwo Lekarskie Krakowskie /"Przegląd Lekarski" od 1923 r./, Polskie Towarzystwo Tatrzańskie /"Wierchy"/, Towarzystwo Numizmatyczne /"Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne"/, Towarzystwo Ogrodnicze /"Ogrodnictwo"/, Polskie Towarzystwo Balneologiczne /"Pamiętnik PTB"/, "Acta Balneologica Polonica", Polskie Towarzystwo Geologiczne /"Rocznik PTG"/, Towarzystwo Ekonomiczne /"Wydawnictwa Towarzystwa Ekonomicznego" - seria/. Wykorzystywanie tego sposobu powiększania zbiorów, stosowanego już w latach poprzednich, z chwilą przystąpienia Polski w dniu 28 marca 1921 r. do Konwencji Brukselskiej, zostało prawnie zalegalizowane. Utworzone wówczas Biuro Międzynarodowej Wymiany Wydawnictw, zajmowało się stroną techniczną, tzn. po nawiązaniu przez towarzystwo kontaktu z konkretną instytucją zagraniczną, biuro realizowało przesyłkę i pokrywało jej koszty³³. Było to bardzo dogodne ułatwienie, biorąc pod uwagę trudności finansowe, z jakimi borykało się prawie każde towarzystwo.

Dla Towarzystwa Lekarskiego Krakowskiego, trudności w nabywaniu nowych wydawnictw, wystąpiły z chwilą zaprzestania wydawania "Przeglądu Lekarskiego", tj. w 1923 r. Ówczesny Zarząd zmuszony został do rezygnacji z abonamentu wielu cennych czasopism³⁴. Towarzystwo Numizmatyczne wysyłało swój organ "Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne" 22 instytucjom naukowym polskim i rozprowadzało poza granicami kraju. W 1934 r. Towarzystwo w drodze wymiany otrzymywało 19 tytułów czasopism³⁵. W tym samym roku do biblioteki Polskiego Towarzystwa Balneologicznego, dzięki wymianie wpłynęło 12 tytułów czasopism polskich i 3 obce. W 1938 r. liczba czasopism zagranicznych zwiększyła się do 6 tytułów³⁶.

Inne źródło wpływów stanowiły dary. Ofiarodawcami byli zwykle członkowie Towarzystwa lub ich rodziny oddające zbiory po śmierci właścicieli, czasami sympatycy. Darami zasilane były m.in. biblioteki: Towarzystwa Lekarskiego Krakowskiego /Ciechanowski, Surzycki, Weinsberg/, Krakow-

skiego Towarzystwa Technicznego /Leonard Nitsch, Adolf Graca/, Towarzystwa Muzeum Etnograficznego, Towarzystwa Spółdzielczego Instytutu Naukowego /dary z instytucji, związków, stowarzyszeń polskich oraz zagranicznych z Belgii, Francji, Włoch, Czechosłowacji, Jugosławii, Finlandii, Stanów Zjednoczonych AP/ oraz Oddziału Krakowskiego Polskiego Towarzystwa Geograficznego.

Bardzo znikoma liczba tomów pochodziła z zakupu. Tą drogą książki nabywały biblioteki: Krakowskiego Towarzystwa Rolniczego, Towarzystwa Muzeum Etnograficznego i Towarzystwa Spółdzielczego Instytutu Naukowego.

Podane powyżej informacje nie wyczerpują w pełni omawianego zagadnienia. Także i w następnym rozważaniu nie oddany zostanie całokształt pracy bibliotecznej wymienionych towarzystw. Fragmentaryczność i niejednorodność uzyskanych danych, nie pozwoliła na opracowanie klucza, umożliwiającego przeprowadzenie analizy wszystkich przypadków. Z konieczności więc przedstawiono tylko parę przykładów.

LOKALE I POMIESZCZENIA BIBLIOTECZNE

Sytuacja lokalowa bibliotek była odzwierciedleniem ogólnej sytuacji towarzystw w tym względzie. Praktycznie żadne towarzystwo nie posiadało lokalu, odpowiednio przygotowanego do pełnienia statutowych zadań. Hamowało to ich rozwój naukowy, aktywność i możliwość powiększania zbiorów. Jeżeli już towarzystwo miało własny lokal, to zbiory biblioteczne zazwyczaj zajmowały jego niewielką część, nie odpowiadającą podstawowym wymogom bezpiecznego ich przechowywania, jak np. strych w przypadku Krakowskiego Towarzystwa Technicznego. Trudności głównie lokalowe zmusiły Zarząd Towarzystwa Numizmatycznego do oddania własnych zbiorów bibliotecznych i muzealnych w depozyt Muzeum Narodowemu. Z kolei uzyskanie przez Towarzystwo Lekarskie Krakowskie

w 1920 r. pomieszczenia w budynku Prezydium Izby Lekarskiej, stworzyło nowe możliwości rozwojowe dla biblioteki, zwłaszcza w kierunku powiększania liczebności zbiorów. W prywatnym mieszkaniu długoletniego prezesa Ludomiła Korczyńskiego mieściła się Biblioteka Polskiego Towarzystwa Balneologicznego, część zaś pomieszczenia biurowego Muzeum zajmowała Biblioteka Towarzystwa Muzeum Etnograficznego. Stosunkowo korzystną sytuację lokalową miały biblioteki: Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, Towarzystwa Instytutu Spółdzielczego, Towarzystwa Naukowego Instytutu Katolickiego, dysponowały bowiem własnymi pomieszczeniami. Po przeniesieniu siedziby Towarzystwa Instytutu Spółdzielczego do Warszawy, w Krakowie pozostała Biblioteka i Czytelnia zajmująca lokal przy ul. św. Anny 1. Siedzibą Biblioteki Towarzystwa Naukowego Instytutu Katolickiego były sale pierwszego piętra pałacu przy ul. Pijarskiej, będące własnością, a następnie ofiarowane przez Stanisława Badeniego. Jak już wspomniano mieściła się tam Biblioteka Radziechowska oraz książki ofiarowane przez Artura Potockiego. Drugi Oddział tzw. Biblioteka im. Józefy Krużyńskiej znajdowała się w budynku przy ul. Wolskiej /obecnie Józefa Piłsudskiego/.

Powyższe dane potwierdzają pierwotne założenia, iż niełatwa sytuacja lokalowa, nie wpływała korzystnie na rozwój bibliotek, ale też nie stanowiła czynnika całkowicie hamującego. Nie bez znaczenia pozostawał fakt dysponowania przez towarzystwo własnymi funduszami. Towarzystwa prowadzące działalność zarobkową miały możliwość posiadania lokali /np. Towarzystwo Ogrodnicze, Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, Towarzystwo Instytutu Spółdzielczego/.

BIBLIOTEKARZE

Animatorami wszelkich działań na terenie biblioteki były osoby pełniące funkcję bibliotekarzy przez czas statutowo określony. Również zakres czynności i obowiązków regulowały odpowiednie paragrafy statutów. Jednak i na ten temat, dysponując bardzo niewielkimi materiałami, można zaledwie podać parę przykładów, bez możliwości dokonywania wnikliwych analiz.

W sprawozdaniach z działalności Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego za poszczególne lata, zawarte są nazwiska tylko czterech bibliotekarzy, pozostałych nie ustalono. Wymieniono więc: Tadeusza Dropiowskiego /1924/, Bohdana Małachowskiego /1930/, Witolda Paryskiego /1931/32/ i Władysława Midowicza /najprawdopodobniej 1929/30/. Konkretnie osiągnięcia wymienionych trzech osób nie są znane. Wyjątek stanowi Bohdan Małachowski³⁷, któremu Biblioteka PTT zawdzięcza stworzenie katalogów alfabetycznego i działowego, inwentarza oraz przeprowadzenie reorganizacji i porządkowania księgozbioru.

Długoletnim opiekunem księgozbioru Krakowskiego Towarzystwa Technicznego był Kazimierz Ciechowski /1929-1936/. Być może funkcję tę sprawował jeszcze przed rokiem 1926, niestety nie odnaleziono pełnych składów Zarządów za ten okres, z wyjątkiem roku 1918. Funkcję bibliotekarza pełnił wówczas Franciszek Drobniaak.

Bibliotekarzy prowadzących Bibliotekę Polskiego Towarzystwa Balneologicznego można jedynie wymienić, nie jest to oczywiście pełna lista. Byli nimi: Ludwik Łuka /1929, 1932/, Adolf Mester /1930/, Wacław Kraszewski /1933-1935/, Marian Krzyżanowski /1938/.

Na szczególną uwagę zasługuje postać Seweryna Udzieli, inicjatora i jednego z twórców Towarzystwa Muzeum Etnograficznego. Jego prywatne zbiory, jak już wspomniano, stały się podstawą funkcjonującej przy Muzeum Etnograficznym Bi-

blioteki. Pełniąc funkcję dyrektora Muzeum kierował równocześnie Biblioteką, jednoosobowo realizując podstawowe jej zadania, tzn. gromadził, opracowywał i udostępniał zbiory. Szczególną zasługą S. Udzieli było znaczne powiększenie liczności zbiorów, zaś jego kontynuatora Tadeusza Seweryna uporządkowanie i klasyfikacja zgromadzonego księgozbioru. Prace te kontynuowała do 1939 r. emerytowana nauczycielka Sabina Kogut, mająca pod opieką Bibliotekę i Dział Archiwalny.

Zestawienie powyższych informacji pozwala na wyciągnięcie pewnych wniosków natury ogólnej. Motywacja tworzenia przez towarzystwa naukowe w latach 1918-1939 bibliotek lub zbierania innego typu pamiątek wynikała z przesłanek racjonalnych. Zgromadzony księgozbiór, przy założeniu, że był kompletny, aktualny i we właściwy sposób opracowany - umożliwiał szybki przepływ informacji, a stworzenie przy bibliotekach czytelni czasopism /np. czytelnia czasopism lekarskich, czytelnia czasopism chemicznych/, ułatwiała dostęp do niej. Dużym osiągnięciem w tym względzie była również możliwość kompletowania specjalistycznych czasopism zagranicznych, otrzymywanych głównie w drodze wymiany lub jako dary. O dużej wartości posiadanych zbiorów świadczy m.in. fakt zaliczenia bibliotek Towarzystwa Ogrodniczego i Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego do najzasobniejszych i najpełniejszych w dziedzinach, które reprezentowały w Polsce. Nie zawsze jednak założenia programowe i plany znajdowały urzeczywistnienie w faktycznym działaniu. A przyczyn tego stanu było wiele, niejednokrotnie też je przytaczano. Zbyt mała jednak ilość zgromadzonych informacji nie pozwala na dokładne przedstawienie całokształtu pracy bibliotecznej, dokładnej analizy księgozbioru i stopnia jego wykorzystania. Zwraca uwagę fakt, iż w omawianym okresie tylko w nielicznych bibliotekach prowadzona była dokumentacja biblioteczna. Istniejące sprawozdania, czy

też inne dokumenty pozwalają stwierdzić, że funkcjonowały jedynie rewersy na wypożyczone książki, czasopisma oraz kwestionariusze sprawozdawcze, przesyłane instytucjom nadrzędnym /Biblioteka Muzeum Etnograficznego/. Przytoczone więc powyższe informacje i argumenty, pozwalają wyjaśnić przyjęty w pracy ilościowy i jakościowy sposób omówienia stanu bibliotek i księgozbiorów krakowskich towarzystw naukowych w latach 1918-1939.

PRZYPISY

1. Encyklopedia wiedzy o książce. Wrocław 1971 s. 180-182.
2. Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego. Wrocław 1976 s. 183-184.
3. Małopolskie Towarzystwo Rolnicze /od 15 lipca 1919 roku do 31 grudnia 1921 roku/. Kraków 1922 s. 52.
4. Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Małopolskiego Towarzystwa Rolniczego od 1 stycznia 1930 roku do 31 maja 1931 roku. Kraków 1931 s. 38.
5. T. Dropiowski: Oddział Krakowski. Wierchy 1924 R. 2 s. 247.
6. Sprawozdanie Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego z działalności za czas od 1 marca 1929 roku do 28 lutego 1930 roku. Wierchy 1930 R. 9 s. 54.
7. List Władysława Midowicza do Walerego Goetla z 12 września 1930 r. Archiwum PAN Krak. Spuścizna po W. Goetlu, sygn. 41/27/.
8. Sprawozdanie z Walnego Zebrania Polskiego Towarzystwa Balneologicznego. Pam. Pol. Tow. Baln. 1933 R. 12 s. 341.
9. Sprawozdanie z Walnego Zebrania Polskiego Towarzystwa Balneologicznego. Pam. Pol. Tow. Baln. 1935 R. 14 s. 337.
10. Walne zebranie Polskiego Towarzystwa Balneologicznego. Acta Baln. Pol. 1937 R. 1 z. 2 s. 56.
11. Ibidem s. 56.
12. Sprawozdanie z Walnego zwyczajnego zebrania Polskiego Towarzystwa Balneologicznego odbytego dnia 20 maja 1938 roku. Acta Baln. Pol. 1938/39 R. 2 z. 2 s. 60.

13. Kwestionariusz Nr 1 Departamentu Nauki i Szkół Wyższych Ministerstwa WRiOP [Dane z 1927 roku]. Archiwum Muzeum Etnograficznego w Krakowie, Acta kancelaryjne - 1927, Teczka nr 38.
14. B. Lopuszański: Zbiory archiwalne Muzeum Etnograficznego w Krakowie. Roczn. Muz. Etnogr. Kr. 1968 t. 3 s. 306.
15. Kwestionariusz Ministerstwa WRiOP dla bibliotek. Rok sprawozdawczy 1929. Archiwum Muzeum Etnograficznego w Krakowie. Acta kancelaryjne 1928-1930. Teczka nr 41.
16. Kwestionariusz nr 1 ..., op. cit.
17. Kwestionariusz Ministerstwa WRiOP..., op. cit.
18. S. Surzycki: Spółdzielczy Instytut Naukowy. Dziesięciolecie istnienia 1919-1929. Warszawa 1929. Biblioteka Spółdzielcza nr 11 s. 8.
19. Ibidem s. 26.
20. Sprawozdanie z działalności Oddziału Krakowskiego za rok 1925. Roczn. Chemii 1926 T. 6 s. XIII.
21. Sprawozdanie z działalności Oddziału Krakowskiego za rok 1928. Roczn. Chemii 1929 t. 9 s. VIII.
22. Biblioteka Naukowego Instytutu Katolickiego w Krakowie. Prz. Bibl. 1928 t. 2 z. 4 s. 330.
23. Ibidem s. 330.
24. Pismo prezesa NIK Tadeusza Lehr-Spławińskiego z dnia 6 lutego 1952 roku do Biskupa Jana Stepy w Tarnowie. Archiwum NIK - zbiory prywatne.
25. Sprawozdanie Krakowskiego Towarzystwa Technicznego za rok 1932/33. Archiwum Państwowe. Krakowskie Towarzystwo Techniczne. Akta St. C. Kr. sygn. 202.
26. Sprawozdanie Krakowskiego Towarzystwa Technicznego za rok 1933/34. Archiwum Państwowe w Krakowie. Krakowskie Towarzystwo Techniczne. Akta St. G. Kr. sygn. 202.
27. Protokół z Nadzwyczajnego Walnego Zebrania odbytego we Lwowie 10 września 1927 roku. Księga protokołów walnych zebrań i posiedzeń zwyczajnych do 2 marca 1936 roku. T. 1 s. 60. Własność Oddz. Krak. PTM.
28. S. Gołąb: Polskie Towarzystwo Matematyczne. Życie Nauki 1947 nr 1, nr 3 s. 227.
29. Protokół posiedzenia zwyczajnego z dnia 20 maja 1937 roku. Księga protokołów posiedzeń zarządu, walnych zebrań i zebrań naukowych od 21 lutego 1936 roku do 4 lutego 1947 roku. T. 2 s. 13. Własność Oddz. Krak. PTM.
30. S. Herbst: op. cit. s. 203.
31. Sprawozdanie z działalności Polskiego Towarzystwa Geologicznego w roku administracyjnym 1931/32. Roczn. PTG 1930 t. 8 z. 1 s. 343.

32. Odezwa Oddziału Krakowskiego PTG . Wiad. Geogr. 1928 R. 6 nr 3 s. 36.
33. Z. Sławiński: Polskie biblioteki naukowe w okresie międzywojennym. Próba oceny. Roczn. Bibl. Nar. 1978 t. 14 s. 248.
34. Krakowskie Towarzystwo Lekarskie. Sprawozdanie za rok 1923. Pol. Gaz. Lek. 1924 R. 3 nr 20/21 s. 254.
35. Sprawozdanie ze zwyczajnego Walnego Zgromadzenia Towarzystwa Numizmatycznego w Krakowie. Wiad. Numizm.-Archeol. 1935 t. 17 s. 153.
36. Sprawozdanie z Walnego Zwyczajnego Zebrania Polskiego Towarzystwa Balneologicznego. Acta Baln. Pol. R. 2 1938/39 z. 2 s. 45.
37. Bohdan Małachowski /1962-1964/, działacz turystyczny, autor prac: Bibliografia Wydawnictw PTT /Kraków 1948/, Słownik geografii turystycznej /1956, 1959/, Geografia turystyczna Polski /1960/ oraz przewodników górskich i turystycznych.